

Marek Deja

Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa
Uniwersytet Jagielloński w Krakowie
e-mail: marek.deja@uj.edu.pl

ANALIZA ZJAWISKA ELEKTRONICZNEGO SAMOPUBLIKOWANIA. MODEL ELEKTRONICZNEGO SAMOPUBLIKOWANIA

ABSTRAKT:

W artykule poruszono problem zjawiska elektronicznego samopublikowania oraz funkcjonowania internetowych serwisów samopublikowania. Celem rozważań terminologicznych nad tym zjawiskiem wspartych przez badania empiryczne jest opracowanie spójnego aparatu pojęciowego, który umożliwi wyróżnienie tej formy na tle innych form elektronicznego publikowania. Istotną wartością dodaną artykułu jest model elektronicznego samopublikowania, który obrazuje zróżnicowanie terminów paralelnych oraz nadaje im charakter operacyjny. Opracowana koncepcja ma stanowić wsparcie dla autorów, twórców serwisów świadczących usługi typu *self-publishing* oraz dla osób, które będą prowadzić badania w tym zakresie.

SŁOWA KLUCZOWE:

Elektroniczne publikowanie. Elektroniczne samopublikowanie.
E-publikacje. Samopublikowanie.

Wstęp

Okres największych przemian społecznych w zakresie upowszechnienia technologii i odbioru informacji w postaci cyfrowej trwa już od ponad dwóch dekad. W obliczu tych przemian można często zauważyć brak aktualności w stosowanych definicjach oraz brak głębszych analiz zjawisk, które zmieniły swoją formę na cyfrową. Szczególnie widoczne

jest to w środowisku wydawniczym, a także bibliotekarskim, bibliologicznym i informatologicznym. Wszędzie tam, gdzie zmiany technologiczne wpłynęły na fizyczność głównego obiektu zainteresowania tych dziedzin, poprzez ucyfrowienie informacji i kanałów przekazu, można zauważyć pewne luki koncepcyjne. Z biegiem czasu są one uzupełniane rozważaniami teoretycznymi oraz wnioskowaniem opartym na wynikach badań empirycznych. Artykuł ten stanowi odpowiedź na szereg pytań odnoszących się do zjawiska samopublikowania, a w szczególności do jego stanu po wspomnianych przemianach technologicznych w społeczeństwie cyfrowym. Opracowano diagnozy na temat teoretycznych aspektów samopublikowania oraz szczegółową analizę stanu funkcjonowania tej formy publikacji na płaszczyźnie elektronicznej.

Samopublikowanie w literaturze z zakresu bibliologii i informatologii

Zjawisko samopublikowania nie jest często opisywane w pracach z dziedziny bibliologii i informatologii. W nielicznych publikacjach, które są mu poświęcone lub w których zostaje ono wymienione, zauważyć należy swobodę interpretacji zjawiska lub brak kompleksowych definicji opartych na badaniach empirycznych. Na szczególną uwagę zasługują dwie krótkie prace, które jako jedyne w całości zostały poświęcone samopublikowaniu. Pierwsza z nich – Pawła Nowaka – zwraca uwagę na potencjał zastosowania idei samopublikowania dla potrzeb publikowania naukowego [8, s. 91]. Takie podejście uznać należy za właściwe i mające potencjał innowacyjny w zakresie stosowania terminu. Autor zasadniczo zrównuje samopublikowanie z samoarchiwizacją. Należy jednak zauważyć, że w artykule przedstawiono definicję samopublikowania wynikającą z tradycji tego zjawiska i jego drukowanej formy. Termin ten został bezpośrednio wpisany w nurt Open Access i jego „zieloną drogę”, co jednak budzi wątpliwości dotyczące różnych płaszczyzn funkcjonowania tych zjawisk. Choć dotychczas samopublikowanie utożsamiane było z publikacjami nienaukowymi, autor szuka analogii wyłącznie w kontekście naukoznawczym. Taki dysonans wynika z bardzo swobodnego przeniesienia terminu z nurtu publikowania nienaukowego do nurtu naukowego. W publikacji nie uwzględniono jednak przejścia zjawiska na płaszczyznę cyfrową. Przejście to miało miejsce równoległe do rozwoju samoarchiwizacji i diametralnie odmieniło tę metodę publikacji. W takiej sytuacji niemożliwe jest swobodne operowanie definicją odnoszącą się do stanu tego zjawiska sprzed kilkudziesięciu lat.

Bardziej spójną wizję samopublikowania, uwzględniającą fakt istnienia internetowych serwisów samopublikowania, przedstawiła Violetta Lachowska z Uniwersytetu Wrocławskiego [7]. Autorka przywołała tradycyjną definicję samopublikowania oraz definicje zjawisk pokrewnych, tj. druku na żądanie, oraz *vanity publishing*. Chcąc zaprezentować ogół-

ną interpretację samopublikowania autorka wskazała definicję pochodzącą z artykułu Pawła Nowaka. Kierując się tą zwyczajową interpretacją bezpośrednio połączyła ją z funkcjonowaniem internetowych serwisów samopublikowania. W rozumieniu autorki są one przejawem działalności firm świadczących usługi drukowanego samopublikowania. Takie umiejscowienie tradycyjnej definicji drukowanego samopublikowania w zakresie działalności serwisów internetowych budzi wątpliwości. Największym mankamentem jest brak uwzględnienia możliwości i warunków, jakie niesie ze sobą postęp technologiczny, zwłaszcza w zakresie wytwarzania i dystrybucji książek elektronicznych. Wyróżnienie przez autorkę serwisów świadczących usługi druku na żądanie powoduje komplikacje związane z interpretacją terminów paralelnych. Tradycyjne samopublikowanie oraz druk na żądanie w zasadzie nie różnią się formą. W kontekście działania serwisów internetowych, za pomocą których można dokonać zamówienia druku publikacji, granice w zasadach działania zupełnie się zacierają. Serwis internetowy świadczący usługę druku na żądanie niczym nie różni się od serwisu, który umożliwia zamówienie książki, tj. samopublikowanie w formie drukowanej. Autorka wskazuje fakt publikowania e-booków w serwisach świadczących usługi samopublikowania, jednak brakuje tutaj osadzenia definicji w realiach cyfrowych. Definicje przedstawione w artykule nie mają bezpośredniego powiązania z samopublikowaniem e-booków.

Te dwa artykuły dają bardzo ogólny pogląd na ideę samopublikacji i jej interpretację w dyskursie bibliologicznym i informatologicznym. Występują w nich duże niejasności terminologiczne wynikające z chęci bezpośredniego transferu nieaktualnej definicji do nowej rzeczywistości elektronicznego publikowania. Trzeba też na wstępie zwrócić uwagę na sporadycznie występującą zamianę terminu samoarchiwizacji i samopublikowania. Zamiana taka wystąpiła w artykule Pawła Nowaka, jednak w tym przypadku była to niezbyt przejrzysta próba adaptacji terminu do potrzeb analizy naukoznawczej. Sporadycznie w artykułach traktujących o otwartości nauki używa się słowa „samopublikacja” w rozumieniu samoarchiwizacji [3]. Nie jest to oczywiście błąd, ponieważ samoarchiwizacja jest formą publikacji opartą na samodzielnych działaniach autora. Tworzy to jednak chaos w przypadku rozwoju osobnego nurtu publikacji elektronicznych niezwiązanych z nurtem naukowym.

Zważywszy na dwa główne problemy samopublikacji, tj. brak aktualnej definicji odnoszącej się do jej elektronicznej postaci oraz przypisywanie temu terminowi założeń pojęcia samoarchiwizacji, konieczne jest pełne zbadanie tego zjawiska, zarówno na gruncie teoretycznym, jak i empirycznym. W obliczu przedstawionych problemów praca ta koncentruje się na badaniu typu *desk research*, dzięki któremu dokonana zostaje analiza terminologiczna umożliwiająca osadzenie zjawiska samopubliko-

wania na tle innych zjawisk paralelnych. Pozwoli to także na precyzyjne umiejscowienie samopublikacji na gruncie dziedziny informatologii i bibliologii.

Definicja samopublikowania

Jednoznaczne zdefiniowanie terminu *samopublikowanie* nie jest łatwe. Eksperti i autorzy odmiennie go interpretują, co w sytuacji funkcjonowania zjawiska na dwóch płaszczyznach, cyfrowej i drukowanej, dodatkowo komplikuje sprecyzowanie pojęcia. Na wstępie należy przytoczyć definicje podstawowe, nie uwzględniające procesu cyfryzacji. Zgodnie z jedną z nich samopublikowanie to samodzielne wydawanie książek przez autora, w ramach którego proces publikacji odbywa się bez udziału wydawnictwa, na koszt własny autora, a liczba współpracujących osób ograniczona jest do minimum [9]. Takie rozumienie skupia się głównie na nakładzie pracy włożonym przez autora w całość procesu publikacji. Inna interpretacja, uwzględniająca głównie czynnik finansowy, mówi, że samopublikowanie jest metodą wydawania książek drukiem przez profesjonalne firmy lub wydawnictwa z zastrzeżeniem, że proces ten częściowo lub w całości finansowany jest przez autora. Wydawcą jest sam autor, gdyż on odpowiada za treść, skład, korektę i ostateczną formę książki. Wydawnictwo lub specjalna firma – jako podwykonawca – odpowiadać może za przechowywanie, promocję i udostępnienie dokumentu, bez możliwości ingerencji w publikowany tekst. Firmy, chcąc świadczyć usługi wspierające samopublikowanie, nie mogą odmówić świadczenia ze względu na zawartość, z wyjątkiem treści naruszających przepisy prawa [8, s. 91]. Zgodnie z tą definicją rozróżnić trzeba:

- pełne samopublikowanie, w którym autor ponosi całkowity koszt procesu wydawniczego, w tym także reklamy, sprzedaży, dystrybucji i magazynowania;
- subsydiowane publikowanie, polegające na częściowym wsparciu autora przez wydawcę przy ponoszeniu kosztów procesu wydawniczego, najczęściej kosztów produkcji i dystrybucji. Zasady podziału zaangażowania w ten proces indywidualnie określają wydawca i autor na mocy umowy. W umowie mogą być uwzględnione także kwestie podziału dochodów [1].

Warto tutaj także zaznaczyć, że opłata autora za publikację w czasopiśmie naukowym, czasopiśmie Open Access lub repozytorium, które jest poddawane procesowi opiniowania, recenzji lub redagowania, nie ma nic wspólnego z samopublikacją.

Zmiany technologiczne na przestrzeni ostatnich lat zmuszają do wyraźnego podziału samopublikowania ze względu na fizyczną formę publikacji. Przyjmując to kryterium podziału samopublikowanie dzieli się na:

- tradycyjne lub drukowane – produktem końcowym jest książka drukowana;

- elektroniczne – produktem końcowym jest książka w formacie cyfrowym, zamieszczona i udostępniona na serwerach internetowego serwisu samopublikowania.

Przeniesienie usługi samopublikowania do sieci w odwołaniu do obu definicji samopublikowania dodatkowo komplikuje jednoznaczne jej określenie. Definicja skupiająca się na czynniku finansowym wskazuje, że umieszczenie publikacji w konkretnym zbiorze cyfrowym zastępuje tradycyjne (w kontekście książki drukowanej) magazynowanie, dystrybuowanie, sprzedaż i promocję. Za czynności edytorskie odpowiedzialny jest zawsze autor. Plik w cyfrowym formacie tekstowym jest już produktem gotowym do sprzedaży. Takie zdefiniowanie samopublikowania dobrze odnajduje się w realiach cyfrowego świata, ponieważ czynnik finansowy, nawet przy ograniczonych wymogach, jest trudny do pominięcia w przypadku publikowania w przestrzeni cyfrowej. Gdyby jednak przyjąć pierwszą definicję, skupiającą się wokół nakładu pracy autora, do samopublikowania zaliczyć można by także publikowanie tekstów na blogach, stronach internetowych oraz w repozytoriach otwartych, czyli samoarchiwizowanie. Taka sytuacja oznaczałaby, że samopublikowanie obejmuje zarówno „zieloną drogę” Open Access jak i niezaliczane do niej publikowanie na stronach własnych autorów.

Terminy paralelne

W celu odróżnienia samoarchiwizacji od samopublikowania oraz ich obu od bloggingu, prowadzenia stron internetowych oraz samoarchiwizacji należy uwzględnić także definicje tych pojęć. Samoarchiwizacja to proces zamieszczania materiałów o charakterze naukowym w repozytoriach o otwartym dostępie w postaci e-printów. Jest jedną z dróg publikowania według idei Open Access, nazywaną „zieloną drogą”. Proces zamieszczenia materiałów piśmienniczych wsparty jest wprowadzeniem przez autora metadanych opisu obiektu. Stanowi człon autoarchiwizacji, czyli terminu odnoszącego się w sposób szerszy do cyfrowych materiałów piśmiennych i niepiśmiennych o charakterze naukowym, edukacyjnym i materiałów wspomagających, jak graficzne, audiowizualne oraz inne obiekty cyfrowe stanowiące materiał źródłowy do badań [5].

Blog lub pierwotnie weblog to rodzaj strony internetowej, na której autor umieszcza wpisy, wyświetlane w sposób chronologiczny, zaczynając od najnowszego. Przy każdym wpisie znajduje się data i godzina opublikowania tekstu, co powoduje częste porównania do dziennika. Blogi zazwyczaj posiadają system archiwizacji wpisów, możliwość ich komentowania przez czytelników, a także zestaw linków do blogów polecanych przez autora i innego rodzaju stron WWW [5].

Science blogging jest formą publikacji naukowej w postaci wpisu na blogu. Stworzony przez badacza blog może tak naprawdę zawierać

dowolną treść, której naukowość określana jest za pomocą komentarzy środowiska. Często blogi naukowe opatrzone są komentarzami, recenzjami lub dyskusjami odnoszącymi się do opublikowanych materiałów w czasopiśmie naukowych. Jest to też najszybsza forma oznajmienia światu wyników swoich badań. Problemem jest nadal niedoskonały sposób oceny zawartości treści blogów [5].

Czynnikiem wyróżniającym blog wśród innych treści zamieszczanych w Internecie jest jego spersonalizowany charakter. Rozróżnić należy także wiele rodzajów blogów, chociażby blogi naukowe lub fachowe, które nie mają charakteru prywatnego. Również wskazanie na osobisty tryb narracji nie jest cechą indywidualną blogów. Dlatego też, aby jednoznacznie odseparować blogging, *science blogging* i zbliżone formą prowadzenie stron internetowych przez twórców od samopublikowania, trzeba wskazać otwartą formę blogów. Blog jest miejscem publikacji w sposób ciągły, nieperiodyczny lub periodyczny, bez zamierzonego zakończenia. Wykorzystuje on także automatyczne mechanizmy publikacji i szablony. Naukowa odmiana blogów może być interpretowana jako forma samoarchiwizacji. Należy w tej sytuacji zwrócić uwagę na kwestię definicji e-printów, które są tekstami zamkniętymi lub z przewidywanym efektem, tj. publikacją artykułu. Ostatecznie sami blogerzy odróżnili samopublikowanie od bloga. Coraz częstszym zjawiskiem jest bowiem publikacja tzw. *booka*, czyli samopublikowanie treści bloga za pośrednictwem wydawnictwa lub za pomocą serwisów samopublikowania [6].

Druk na żądanie (ang. *print-on-demand*) jest to rodzaj usługi, w której wyspecjalizowane firmy umożliwiają druk dowolnych materiałów nadesłanych przez autora. Firmy oferujące tego typu możliwości posiadają wzory, według których składają tekst, co ułatwia określenie kosztów świadczenia z uwzględnieniem liczby egzemplarzy i jakości materiałów. Opcjonalnie, usługa może dotyczyć pośrednictwa w przyznaniu numeru ISBN, magazynowania i umieszczenia w ofercie księgarni. W kontekście internetowych serwisów samopublikowania jest to usługa pomocnicza, dzięki której autor może zakupić określoną liczbę egzemplarzy swojej publikacji w formie drukowanej [8, s. 91].

Vanity publishing (publikowanie z własnej próżności) jest to usługa nieróżniąca się w żaden formalny sposób od druku na żądanie. Z założenia ma się opierać na ludzkiej próżności. Zatem odróżnienie jej od innych form publikacji odbywa się w sferze intuicyjnej, dzięki swoistej interpretacji poczynań autora na drodze twórczej lub jego indywidualnych cech charakteru. Druk opublikowany właśnie w takim stylu rozróżnić można dzięki analizie działań firmy świadczącej usługi. Charakteryzuje je podejście do klienta nastawione na jak największy zysk, który pochodzi głównie z wnoszonych przez niego opłat. Firmy stosują też różnorodne techniki psychologiczne, mające na celu rozbudzenie i wykorzystanie preferencji klientów [4].

Print-on-demand i *vanity publishing* zaliczyć należy zatem do technik pomocniczych samopublikowania w sieci. W dobie powszechnej informatyzacji istnienie tego typu usług wydaje się niezbędne jako forma asymilacji twórcy wśród cyfrowych zasobów wiedzy i sposób konwergencji drukowanych i elektronicznych metod publikacji.

Samopublikowanie a samoarchiwizacja

Zestawienie pojęć samoarchiwizacji i samopublikowania wskazuje na bliskość ich zakresów, zwłaszcza w obliczu konieczności wnoszenia przez naukowców opłat za zamieszczenie tekstów w czasopismach Open Access i repozytoriach [3]. Właśnie kwestia finansowa wiąże samoarchiwizację i samopublikowanie.

W celu odróżnienia samoarchiwizacji i samopublikowania nie można posłużyć się argumentem formy publikacji, ponieważ pod tym względem są one do siebie podobne. Kwestia finansowania również nie daje pełnej odpowiedzi na pytanie o różnicę między tymi dwiema formami. Podstawowym wyznacznikiem odrębności jest oczywiście fakt, że w procesie samoarchiwizacji publikowany jest artykuł, czyli krótsza rozprawa oraz inne prace naukowe, jak np. tekst pracy doktorskiej. W procesie samopublikowania do odbiorcy trafia produkt w postaci monografii lub książki o dużej objętości, będącej efektem końcowym pracy autora, niekoniecznie o charakterze naukowym. Ważne jest także to, że samozarchiwizowany dokument podlega opiniowaniu, podczas gdy samoopublikowana książka może istnieć bez krytyki, co dotyczy też recenzji przed jej opublikowaniem. Ważną różnicą między tymi formami publikacji jest udział w procesie samopublikowania profesjonalnego wydawnictwa lub firmy, które umożliwiają bezkrytyczne udostępnienie twórczości autora w ramach serwisu samopublikowania. Ponieważ ostatni argument może budzić wątpliwości, w celu zupełnie obiektywnego zaznaczenia kontrastu między samoarchiwizacją i samopublikowaniem, należy zastanowić się nad wartością dokumentów publikowanych w tych modelach.

Przyjmując za kryterium rozróżniania wyłącznie treść dokumentów, należałoby wyrozróżnić samopublikowanie nienaukowe i naukowe. Do pierwszej grupy zalicza się materiały zamieszczone dzięki usługom wyspecjalizowanych firm/portali, z pominięciem wspomnianych blogów i samodzielnie istniejących stron internetowych. Do grupy drugiej zalicza się samoarchiwizację w repozytoriach Open Access, w których treści są recenzowane lub opiniowane formalnymi kanałami, opartymi na technice *peer review*. *Science bloggingu*, analogicznie do przypadku bloga nienaukowego, nie można zaliczyć do formy samoarchiwizacji. W przypadku samoarchiwizacji wydawcą lub firmą świadczącą usługi samopublikowania jest instytucja zarządzająca repozytorium naukowym, np. uniwersytet lub biblioteka.

W obliczu wszystkich wspomnianych podobieństw i bardzo niewielkich różnic formy, jaką przyjmuje samopublikowanie i samoarchiwizacja, należy podkreślić jeden aspekt, który ostatecznie różnicuje te dwa zjawiska. Kwestia ta rozważana była już w ramach wcześniejszej analizy definicji samopublikowania uwzględniającej czynniki finansowe, jednak w tym przypadku nie dotyczy aspektu inwestycji stron procesu w publikację utworu, a kwestii zysku pochodzącego ze sprzedaży już opublikowanego dzieła. Uwzględniając wkład pracy autora w opublikowanie utworu oraz różnice dotyczące zakresu tematycznego publikacji, elementem ostatecznie wyróżniającym samopublikowanie jest cel polegający na uzyskaniu korzyści finansowych przez autora i firmę sektora prywatnego poprzez sprzedaż za pomocą platformy cyfrowej publikacji zwartej, np. książki. Autor korzystając z usług serwisu samopublikowania dąży do zaspokojenia swoich potrzeb finansowych lub innych, jak np. ogólnospołecznego uznania lub rozwoju artystycznego. W przypadku gdy książkę wydaje się jako bezpłatną, założyć należy, że jest to materiał promujący autora i jego twórczość, co odnosi się do późniejszego sukcesu finansowego przynajmniej jednej ze stron uczestniczących w procesie lub zwiększenia rozgłosu w społeczeństwie.

Elektroniczne samopublikowanie i internetowe serwisy samopublikowania

Elektroniczne samopublikowanie polega na samodzielnym wydawaniu książek w formie elektronicznej przez autorów dzięki wyspecjalizowanym internetowym serwisom samopublikowania. Proces publikacji odbywa się najczęściej w sposób zautomatyzowany, za pomocą aplikacji internetowej (*software as a service*). Firma udostępniająca usługę na mocy umowy określa warunki podziału zysków ze sprzedaży publikacji w ramach wynagrodzenia i pokrycia kosztów utrzymania serwerów. Serwis może zostać uznany za platformę samopublikowania tylko jeśli poda do wiadomości, że nie może odmówić publikacji dokumentu ze względu na jego zawartość bez jednoznacznego wskazania na naruszenie przepisów prawa.

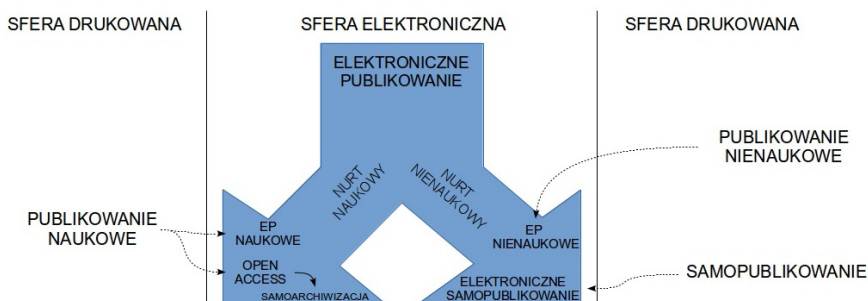
Internetowy serwis samopublikowania jest stroną WWW, przeznaczoną do wsparcia autorów książek w samodzielnym publikowaniu w formie elektronicznej. Najczęściej zawiera ona aplikację internetową umożliwiającą umieszczenie pliku w popularnym formacie tekstowym na platformie dystrybucyjnej, tj. własnej księgarni internetowej lub innej, z którą została podpisana umowa. Serwis, jak i cały proces samopublikacji, jest zorientowany na zysk finansowy jednej ze stron, z uwzględnieniem publikacji darmowych jako działań promocyjnych, zapewniających sukces jednej ze stron, co ma przynosić korzyści w przyszłości. Strona ta dostarcza także wsparcia technicznego oraz szereg informacji o samopub-

likowaniu (usługa informacyjna). Często wspiera także możliwość składania zamówień internetowych w ramach druku na żądanie. Nierzadko internetowy serwis samopublikowania jest elementem większego portalu wydawnictwa lub księgarni i stanowi tylko część świadczonych przez wydawnictwo usług.

Model elektronicznego samopublikowania

By przejrzysto ukazać wszystkie wymienione dotychczas terminy, skonstruowany został graficzny schemat modelujący procesy samoarchiwizacji i elektronicznego samopublikowania oraz kwestie zróżnicowania procesów paralelnych. Uwzględnia on wszystkie przytoczone definicje, także odnoszące się do terminów związanych z ideą Open Access. Składa się z trzech uproszczonych schematów obrazujących zachodzące w modelu procesy i zależności. Pierwszy w sposób uproszczony przedstawia nurty, jakie reprezentują idea Open Access i zjawisko samopublikowania oraz ich zależności z formami publikacji pochodzącymi ze sfery drukowanej (Rysunek 1).

Rys. 1. Rozróżnienie Open Access i elektronicznego samopublikowania poprzez osadzenie ich w oddzielnych nurtach elektronicznego publikowania

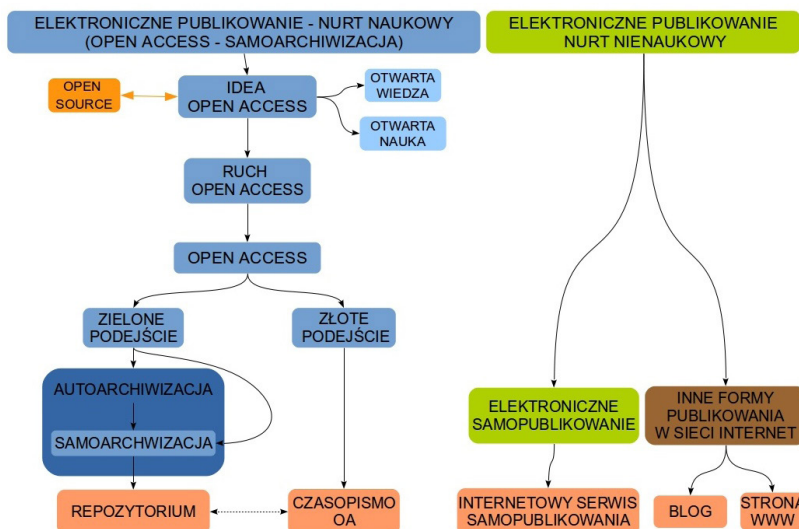
Źródło: Opracowanie własne.

Dwie rozbieżne gałęzie schematu obrazują różnice w zakresie funkcji społecznej, jaką pełnią te odmienne formy publikacji. W strefie elektronicznej czasopisma elektroniczne, Open Access i inne elektroniczne publikacje naukowe reprezentują nurt naukowy elektronicznego publikowania. Po drugiej stronie umieszczone zostały elementy nurtu nienaukowego, obejmującego elektroniczne samopublikowanie oraz elektroniczne publikowanie nienaukowe. Dla pełnego zobrazowania obu zjawisk przedstawiono linie oddzielające strefę elektroniczną i drukowaną publikowania. Elektroniczne samopublikowanie wywodzi się z tradycyjnej formy

samopublikowania. W schemacie zaprezentowano zmianę płaszczyzny funkcjonowania tego zjawiska, co pozwala na uwidocznienie konwergencji tych dwóch płaszczyzn dzięki internetowym serwisom samopublikowania. Obie formy nadal funkcjonują oraz wzajemnie się uzupełniają – np. serwisy samopublikowania pozwalają na elektroniczną formę zamówienia egzemplarzy drukowanych publikacji, w formie dodatkowej usługi. Sytuacja analogiczna zaprezentowana została po drugiej stronie schematu, gdzie źródła elektronicznego publikowania naukowego oraz ruchu Open Access należy dopatrywać się w całym rynku wydawnictw naukowych. W przeciwieństwie do elektronicznego samopublikowania, samoarchiwizacja – obecna w Open Access – nie posiada drukowanego pierwowzoru. Jest to w zasadzie zjawisko zrodzone dzięki postępowi technologicznemu. Trzeba także zaznaczyć, że i w tym przypadku występuje konwergencja dwóch płaszczyzn publikowania naukowego.

W schemacie drugim (Rysunek 2) przedstawiono strukturę zależności, jakie występują między podanymi wcześniej terminami oraz ukazano separację samoarchiwizacji od elektronicznego samopublikowania, a także innych form publikacji w sieci. W schemacie tym wyekstrahowana została ścieżka publikacji obejmująca wyłącznie Open Access. W jednej z części schematu uwzględniono najważniejsze terminy, reprezentujące nurt naukowy elektronicznego publikowania (idea Open Access, ruch Open Access oraz zasadnicze zjawisko Open Access, a także Otwarta Wiedza i Otwarta nauka); a w drugiej skupiono się na nurcie nienaukowym, obejmującym tylko zjawisko elektronicznego samopublikowania i zjawiska paralelne. Dzięki schematowi można dostrzec różnicowanie samoarchiwizacji i elektronicznego samopublikowania, wynikające z „zielonego podejścia” Open Access. Autoarchiwizacja jest nadrzędna i obejmuje swoim zakresem samoarchiwizację. „Zielone podejście” nie musi przybierać formy autoarchiwizacji tekstu i materiałów zależnych, a może bezpośrednio przybrać formę samoarchiwizacji i upublicznienia e-printu. „Złote podejście” uwzględnione w schemacie pozwala wskazać wzajemne oddziaływanie repozytorium naukowego i czasopisma Open Access. Oczywiście zawartość repozytorium naukowego może być powiązana z innymi formami publikacji naukowej, ale na potrzeby tego artykułu taka zależność nie jest istotna. Ważnym elementem omawianego schematu jest najniższy poziom bloków, który unaocznia różnicę między elektronicznym samopublikowaniem i samoarchiwizacją, tj. miejsce przechowywania i publikacji. Dla samoarchiwizacji są to repozytoria naukowe a dla elektronicznego samopublikowania internetowe serwisy samopublikowania, które są podstawą powstania modelu elektronicznego samopublikowania i mogą stanowić czynnik nadający mu charakter operacyjny.

Rys. 2. Schemat zależności pomiędzy terminami z zakresu Open Access, separujący proces elektronicznego samopublikowania i inne formy publikacji w sieci internet

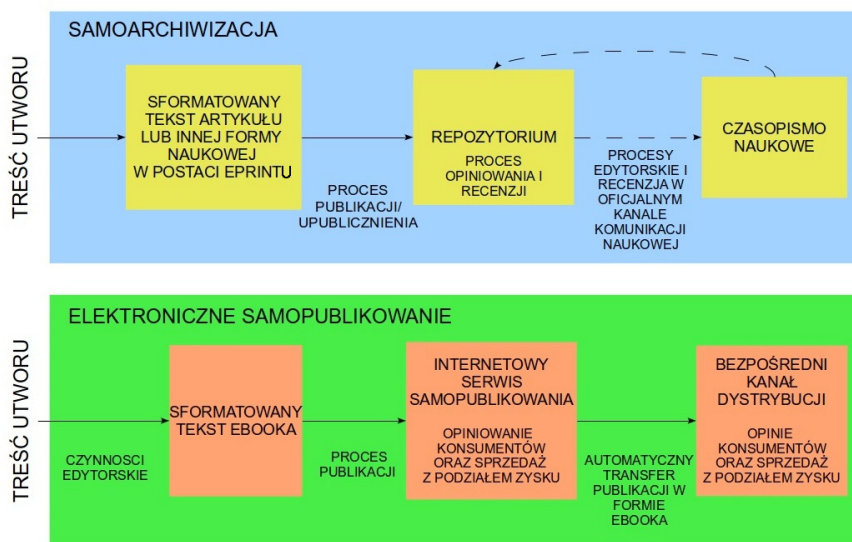

Źródło: Opracowanie własne.

W schemacie trzecim (Rysunek 3) przedstawiono z kolei etapy procesu samopublikowania oraz towarzyszące im zabiegi wydawnicze i edytorskie. W układzie graficznym równolegle umieszczone zostały procesy samoarchiwizacji i elektronicznego samopublikowania. W przypadku obu zjawisk schemat rozpoczyna się od opracowania treści utworu, które poprzedza rozpoczęcie procesu publikacji. Blok obejmujący samoarchiwizację celowo nie uwzględnia procesów edytorskich, mimo że w pewnym stopniu muszą one wystąpić. Pominięcie to występuje ze względu na fakt, że czynności takie nie są obligatoryjne dla samoarchiwizacji na początku procesu i bardziej prawdopodobne jest ich wystąpienie po opublikowaniu w repozytorium i przed publikacją w czasopiśmie naukowym. W przypadku elektronicznego samopublikowania takie czynności muszą zostać uwzględnione na wstępie, a odpowiedzialny jest za nie autor utworu. Zaznaczenie w schemacie czasopisma naukowego oraz bezpośredniego kanału dystrybucji (samopublikowanie) ma na celu zwrócenie uwagi, że oba te procesy kończą się na poziomie repozytorium i internetowego serwisu samopublikowania, ale mogą mieć swoje konsekwencje w postaci „przejścia” utworu do następnego kanału udostępnienia. W przypadku elektronicznego samopublikowania jest to sprzedaż w księgarni internetowej poza serwisem samopublikowania. Natomiast podczas samoarchiwizacji treść utworu może zostać przekazana do publikacji w czasopiśmie

naukowym. Ukazana została także relacja wsteczna między czasopisem a repozytorium. Dotyczy to umieszczania w repozytorium materiałów pierwotnie opublikowanych.

Ilustracja 3. Uproszczony schemat różnicujący procesy samoarchiwizacji i elektronicznego samopublikowania

Źródło: Opracowanie własne.

Każdy z trzech schematów pełni inną funkcję, pozwalającą określić proces samopublikacji. W pierwszym skupiono się na dwóch ogólnych nurtach publikacji elektronicznych i ich odpowiednikach w sferze drukowanej; w drugim uszczegóławiono pozycję samoarchiwizacji i samopublikacji; a w trzecim bezpośrednio odniesiono się do procesu samopublikacji odróżnianego od samoarchiwizacji. Trój etapowa prezentacja zjawiska stanowi całość modelu elektronicznego samopublikowania.

Zaprezentowany model elektronicznego samopublikowania jest uzupełnieniem wcześniejszych rozważań terminologicznych poprzez syntetyczne, graficzne przedstawienie procesu oraz wskazanie jego miejsca w kontekście elektronicznego publikowania. Zasadniczą funkcją modelu jest nadanie analizie terminologicznej formy umożliwiającej szybki transfer i odbiór. Wypełnia on ponadto lukę w interpretacji zjawiska między rozważaniami teoretycznymi nad zjawiskiem samopublikowania a praktyką i funkcjonowaniem serwisów samopublikowania. Zostało to osiągnięte przez spójny obraz procesu samopublikowania, który może wesprzeć w działaniach autorów samopublikujących, twórców serwisów samopublikowania oraz osoby analizujące ten proces. Prostota modelu

jest jego zaletą. Dalsze uszczegółowienie prowadzioby do różnicowania poglądów dotyczących szczegółów procesu. Przystępne ujęcie zjawiska stwarza możliwość do ugruntowania podstawowych założeń samopublikowania, które dotychczas nie zostały oficjalnie przedstawione. Prostota ujęcia daje jednocześnie sposobność zachowania swobody świadczenia usługi przy zastosowaniu modelu w praktyce. Model ten tworzony był z myślą o ewentualnym wdrożeniu praktycznym, przez co musi zapewniać otwartość działań sprzyjających konkurencyjności. Problem spójności postrzegania zjawiska jest kluczowy dla rozwoju idei niezależnych od rynku wydawniczego publikacji elektronicznych, jaką reprezentuje samopublikowanie.

BIBLIOGRAFIA:

- [1] Allen M.: *Subsidy Publishing vs. Self-Publishing: What's the Difference?* [online]. [Data dostępu: 26.09.2014]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.writing-world.com/publish/subsidy.shtml>.
- [2] Bendyk E.: *Ruszył agregator ResearchBlogging* [online]. [Data dostępu: 26.09.2014]. Dostępny w World Wide Web: <http://bendyk.blog.polityka.pl/2008/01/23/ruszyl-agregator-researchblogging/>.
- [3] Cisek S.: *Nauka 2.0: nowe narzędzia komunikacji naukowej* [online]. [Data dostępu: 26.09.2014]. Dostępny w World Wide Web: <http://informacjacyfrowa.wsb.edu.pl/pdfs/nauka%202.0.pdf>.
- [4] Clifford J.: *What is Vanity Publishing? What is a Vanity Publisher?* [online]. [Data dostępu: 26.09.2014]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.vanitypublishing.info/definition.htm>.
- [5] Deja M.: *Samoarchiwizacja – problem z identyfikacją zjawiska*. „Nowa Biblioteka” [online]. 2007 nr 2. [Data dostępu: 26.09.2014]. Dostępny w World Wide Web: http://www.knb.ibin.us.edu.pl/wp-content/uploads/2014/05/NOWA-BIBLIOTEKA-2_13.pdf.
- [6] Jelesiński M.: *Definicje i rodzaje blogów* [online]. [Data dostępu: 26.09.2014]. Dostępny w World Wide Web: <http://eredaktor.pl/teoria/definicja-i-rodzaje-blogow/>.
- [7] Lachowska V.: *Self-publishing dla początkujących*. „Biuletyn EBIB” [online]. Nr 3 (2007). [Data dostępu: 26.09.2014]. Dostępny w World Wide Web: http://www.ebib.info/2007/84/a.php?dobrogowska_schlebusch.
- [8] Nowak P.: „*Samopublikowanie*”. *Stara metoda nowy sens w dobie e-science*. „Biblioteka” nr 13 (2009), s. 87-100. ISSN 0551-6579.
- [9] Ośka K.: *Self-publishing. Jak wydać własną książkę* [online]. [Data dostępu: 26.09.2014]. Dostępny w World Wide Web: http://www.wiadomosci24.pl/arttykul/self_publishing_jak_wydac_wlasna_książke_185286.html.

Marek Deja
Institute of Information and Library Science
Jagiellonian University
e-mail: marek.deja@uj.edu.pl

**AN ANALYSIS OF ELECTRONIC SELF-PUBLISHING. A MODEL OF
ELECTRONIC SELF-PUBLISHING**

The article addresses the issue of electronic self-publishing and functioning of self-publishing services on the Web. The aim of the terminological discussion on self-publishing supported by empirical research is to develop a coherent conceptual frame that will enable to distinguish self-publishing from other forms of publishing. An important added value of the article is an electronic model of self-publishing, which reflects the diversity of parallel terms and gives them an operational nature. The developed concept is meant to provide support for self-publishing authors, creators, self-publishing service providers and people who will conduct research in this area.

KEYWORDS:

Electronic publishing. Electronic self-publishing. E-publications. Self-publishing.